

ראש חדש

1. שמות רבה (וילנא) פרשה טו

כד ד"א החדש הזה לכם, הרואה את הלבנה היאך צריך לברך בזמן שהיו ישראל מקדשין את החדש, יש מן רבנן אמרין ברוך מחדש חדשים, ויש מהם אומרים ברוך מקדש חדשים, ויש מהם אומרים מקדש ישראל שאם אין ישראל מקדשים אותו אין אותו קדוש כלום, ואל תתמה על זה שהקב"ה קדש את ישראל שנא' (ויקרא כ) והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' ולפי שהם מקודשים לשמים לכך מה שהם מקדשים הוא מקודש, רצונך לידע צא ולמוד מכלי השרת משה קדש את המשכן ואת כל כליו מי היה מקדשם יכול היה משה לבא ולקדשן אלא מה היו עושין היה הכהן מקבל בו דבר של קדש והכלי מתקדשת כשם שקדש משה בדם המזבח או יין נסך או מנחה מערה בכלי חול וכלי חול מתקדש, ואם כלי חול כשהוא מתמלא מן הקדש מתקדשת, עאכ"ו ישראל שהם קדושים ומקדשים את החדש, אמר הקב"ה אני קדוש אני ולעצמי אני מקדש אלא הריני מקדש את ישראל והן מקדשין אותי, לכך כתיב והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' מקדשכם, וכן דוד אומר (תהלים כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל

- מה פשר המחלוקת בנוסח הברכה?

- כיצד מקדשים ישראל את הזמן? מה משמעות המשל של כלי השרת?

2. פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פרשה ה

החדש הזה לכם (שמות יב: ב) , מסור הוא לכם. א"ר יהושע בן לוי למלך שהיה לו אורלוגין, וכיון שעמד בנו מסר לו אורלוגין שלו. א"ר יוסה בר' חנינה למלך שהיה לו שומירה, וכיון שעמד בנו מסר לו שומירה שלו. א"ר אחא למלך שהיתה לו טבעת, וכיון שעמד בנו מסר לו את טבעתו. א"ר יצחק למלך שהיו לו אוצרות הרבה והיה מפתח לכל אחד ואחד, וכיון שעמד בנו מסר לו את המפתחות . א"ר חייא בר אבא לנגר שהיו לו כלי אומנות, וכיון שעמד בנו מסר לו כלי אומנותו. ורבנין אמרין לרופא שהיה לו נרתיק של רפואות, וכיון שעמד בנו מסר לו את נרתיקו.

- נסו להסביר את המשלים השונים. כיצד כל חכם תופס את הזמן?

3. פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פרשה ה

א"ר ברכיה החדש הזה לכם (שמות יב: ב) , סימן הוא לכם, כירח יכון עולם (תהלים פט: לח) , כהדין סיהרה מלא ופגים, אם זכיתם הרי אתם מונים למלאותו, ואם לאו הרי אתם מונים לפגמו. אברהם יצחק יעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון סלמן בועז עובד ישי דוד שלמה, וישב שלמה על כסא י"י למלך (דברי הימים א' כט: כג) , הא סיהרה על מלאיה. הרי אתם מונים לפגמו, רחבעם אביה אסא יהושפט יהורם אחזיהו יואש אמציהו עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מנשה אמן יאשיהו צדקיהו, ואת עיני צדקיהו עור (מלכים ב' כה: ז) , הא סיהרה על פגמה.

- מה משמעות המחזוריות של הירח?

להלן נוסח קדושת היום בברכת החודש –

4. סדר רב עמרם גאון סדר ראש חדש ד"ה ואח"כ עומדין

ואח"כ עומדין ומתפללין תפלת מוסף. ה' שפתי וכו' עד האל הקדוש.

ראשי חדשים לעמך נתת. זמן כפרה לכל תולדותם. בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון. שעירי חטאת לכפר בעדם. זכרון לכלם יהיו. תשועת נפשם מיד שונא. מזבח חדש בציון תכין. עולת ראש חדש נעלה עליו, שעירי עזים, נעשה ברצון, ובעבודת בית המקדש נשמח כלנו, ושירי דוד נשמע בעירך האמורים לפני מזבחך. אהבת עולם תביא להם, וברית אבות לבנים תזכור. והביאנו ה' אלוהינו לציון עירך ברנה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך, את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין

כהלכתן. את מוסף יום ראש החדש נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור.

ובראשי חדשיכם וכו'. ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן.

אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה למחילת חטא ולסליחת עון ולכפרת פשע. כי בישראל עמך בחרת מכל העמים. וחוקי ראשי חדשים להם קבעת ברוך אתה ה' מקדש ישראל וראשי חדשים. רצה וכו'. מודים וכו'. עד המברך את עמו ישראל בשלום. אמן.

אנו נתמקד במשמעות 'זמן כפרה לכל תולדותם'. מה משמעות ר"ח כזמן כפרה?

5. בראשית רבה (וילנא) פרשה ו ד"ה ג רבי יודן

רבי יודן בשם רבי תנחום ב"ר חייא ורבי פנחס בשם ר' סימון אמר מאחר שהוא קורא אותן גדולים, הוא חוזר ופוגם אותם את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה, אתמהא, אלא על ידי שנכנס בתחומו של חברו,

אמר רבי פנחס בכל הקרבנות כתיב שעיר עזים אחד חטאת, ובראש חדש כתיב שעיר עזים אחד חטאת לה', אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי שמייעטתי את הירח, שאני הוא שגרמתי לו להכנס בתחומו של חברו, ומה אם זה שנכנס ברשות כך פגמו הכתוב, הנכנס שלא ברשות על אחת כמה וכמה,

רבי לוי בשם רבי יוסי בר אלעאי אמר דרך ארץ הוא שיהא הגדול מונה לגדול, והקטן מונה לקטן, עשו מונה לחמה שהיא גדולה ויעקב מונה ללבנה שהיא קטנה, א"ר נחמן והוא סימן טב, עשו מונה לחמה שהיא גדולה, מה חמה הזאת שולטת ביום ואינה שולטת בלילה, כך עשו יש לו חלק בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא, יעקב מונה ללבנה שהיא קטנה מה הלבנה הזו שולטת בלילה וביום, כך יעקב יש לו חלק בעולם הזה ובעולם הבא,

רב נחמן אמר כל זמן שאורו של גדול קיים אין אורו של קטן מתפרסם שקע אורו של גדול מתפרסם אורו של קטן, כך כל זמן שאורו של עשו קיים אין אורו של יעקב מתפרסם, שקע אורו של עשו מתפרסם אורו של יעקב, הה"ד (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך, כי הנה החשך יכסה ארץ וגו'.

- מה הקשר בין הדעות המבוארות במדרש?

מיעוט הלבנה הוא מיעוט של ישראל. החטא הוא חטא כלפי ישראל.

6. תלמוד בבלי מסכת חולין דף ס עמוד ב

רבי שמעון בן פיזי רמי, כתיב: +בראשית א'+ ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וכתב: את המאור הגדול ואת המאור הקטן! אמרה ירח לפני הקב"ה: רבש"ע, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אמר לה: לכו ומעטי את עצמך! אמרה לפניו: רבש"ע, הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון, אמעיט את עצמי? אמר לה: לכו ומשול ביום ובלילה, אמרה ליה: מאי רבותיה, דשרגא בטיהרא מאי אהני? אמר לה: זיל, לימנו בך ישראל ימים ושנים, אמרה ליה: יומא נמי, אי אפשר דלא מנו ביה תקופותא, דכתיב +בראשית א'+ והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, זיל, ליקרו צדיקי בשמיך: +עמוס ז'+ יעקב הקטן שמואל הקטן +שמואל א' ז'+ דוד... הקטן. חזייה דלא קא מיתבא דעתה, אמר הקב"ה: הביאו כפרה עלי שמייעטתי את הירח! והיינו דאמר ר"ש בן לקיש: מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו +במדבר כ"ח+ לה' - אמר הקב"ה: שעיר זה יהא כפרה על שמייעטתי את הירח.

רב אסי רמי, כתיב: +בראשית א'+ ותוצא הארץ דשא בתלת בשבתא, וכתב, +בראשית ב'+ וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ במעלי שבתא! מלמד שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע, עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים, וירדו גשמים וצמחו; ללמדך: שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים.

רש"י שם

כתיב הגדולים - דמשמע שניהם גדולים וכתב הקטן.

לך ומשול ביום ובלילה - נחמה היא.
שרגא בטיהרא - נר בצהרים אינו מאיר.
יומא - חמה.
תקופות - נמנין לחמה ועל התקופה מעברין את השנה בסנהדרין (דף יא:).
יעקב הקטן - מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז).
דוד הקטן - מקרא הוא בשמואל (א יז).
בכולהו רגלים - כתיב (במדבר כח) ושעיר חטאת אחד ולא כתיב בהו לה'.
טרם יהיה בארץ - עדיין לא היה בארץ.
ועמדו על פתח קרקע - מתאווים למי גשמים כדכתיב (בראשית ב) כי לא המטיר עד שנברא אדם בששי.
ביזרני - זרעים.
היינו דרב אסי - שהקדוש ב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים.

- מה הקשר הדרשות על המאורות ודברי ריש לקיש לדרשת רב אסי על הדשאים?
בין שרגא בטיהרא הוא כמו ישראל בגלות.
רס אבי והדשאים מדבר על כמיהתו של הקב"ה לתפילה בדיוק כמו שהקב"ה צריך את ישראל לכפרה.

7. ספר המנהגים (טירנא) הגהות המנהגים מנהג של ראש חודש אות (נה) הא¹

(נה) הא דמדלגין בהלל משום דהוי יום סליחה כיום הכפורים ור"ה, לכן אין לגמור הלל כדאמר זמן כפרה לכל תולדותם, פירוש תולדותם דמיום שנתלו המאורות נפלה אסכרה בתינוקות שלא יכלו לסבול האויר ונתבטלה בקרבן ראש חודש, עיין באו"ח סי' תכ"ג שפירש זמן כפרה בענין אחר.

מקור דבריו של ספר המנהגים הוא בירושלמי תענית:

8. תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ד דף סח טור ב/ה"ג

הלכה ד' תני אנשי משמר היו מתענים בכל יום בשני היו מתענין על מפרשי ימים ויאמר אלהי' יהי רקיע בתוך המים בשלישי היו מתענין על יוצאי דרכים ויאמר אלהים יקו המים מתחת השמים ברביעי היו מתענין על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם ויאמר אלהים יהי מאורות מארת כתיב בחמישי היו מתענין על המעוברות שלא יפילו ועל המיניקות שלא ימותו בניהן ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה תני לא היו מתענין לא בערב שבת ולא במוצאי שבת מפני כבוד שבת

על מה מכפר שיעור ר"ח לפי המשנה?

9. תלמוד בבלי מסכת שבועות דף ב עמוד א

משנה

ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף - שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים מכפרין, דברי ר' יהודה; ר"ש אומר: שעירי הרגלים מכפרין, אבל לא שעירי ראשי חדשים; ועל מה שעירי ראשי חדשים מכפרין? על הטהור שאכל את הטמא; ר' מאיר אומר: כל השעירין כפרתן שוה על טומאת מקדש וקדשיו.

10. תלמוד בבלי מסכת שבועות דף ט עמוד א

על שאין בה ידיעה בתחלה ולא בסוף - שעירי רגלים ושעירי ראשי חדשים מכפרין, דברי ר' יהודה. א"ר יהודה אמר שמואל: מ"ט דר' יהודה? אמר קרא: +במדבר כ"ח+ ושעיר עזים אחד לחטאת לה', חטא

¹ ר' יצחק אייזיק טירנא מחבר 'ספר המנהגים' חי באוסטריה (סוף המאה ה-14 - מחצית המאה ה-15). מטרת 'ספר המנהגים' שלו היא לסכם את מנהגי יהודי אוסטריה לכל השנה, וכן שישמש מעין מדריך לתפילה ולמנהגי בית הכנסת. עם נדידת היהודים מזרחה התפשט מנהג זה במזרח אירופה, והספר הפך למקובל והנפוץ ביותר מבין ספרי המנהגים באשכנז. מאז שנדפס לראשונה בונציה שכו' (1566) הוא נדפס למעלה ממאה פעמים.

שאינ מכיר בו אלא ה' - יהא שעיר זה מכפר. והאי מיבעי ליה לכדר"ל, דאמר ר"ל: מה נשתנה שעיר של ר"ח שנאמר בו לה? אמר הקב"ה: שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח! א"כ, לימא קרא על ה', מאי לה? לכדאמרן. ואימא: כוליה להכי הוא דאתא! א"כ, נימא קרא חטאת ה', מאי לה? שמעת מינה תרתי.

11. ספר שם משואל פרשת נח - ור"ח מרחשון שנת תרע"ז²

ברש"י תולדותיהם של צדיקים מעש"ט. ויש להבין דלמה פרט צדיקים דווקא, דכל אדם נמי מה יתרון בכל עמלו אם לא מצוות ומעש"ט ולמה לא נקראו נמי תולדותיו. ונראה דכמו התולדות הגשמיים באים מהרגש כל האיברים כאמרם ז"ל (נדה מ"ג). כל שאין כל גופו מרגיש וכו', ואבר מת אינו מוליד, כן נמי ברוחניות אין המצוות ומעש"ט נקראים תולדות אלא כשנעשו ברעותא דלבא ובהתאחדות כל החושים ובחיות והתלהבות כמ"ש (תהלים ל"ה) כל עצמותי תאמרנה וגו', אז המצוות ומעש"ט שנעשים מתוך פנימיות האדם הם נקראים תולדותיו, אבל כשנעשים בלתי זה הם רק מחיצוניות האדם ואינם נקראים תולדות: והנה ר"ח הוא יו"ט של דוד המע"ה שכל ענינו בתשוקה עזה, כמ"ש (שם ס"ג) צמאה לך נפשי כמה לך בשרי, וכל ספר תהלים מלא מזה, הוא מכפר על העדר החיות וצמאון במצוות ומעש"ט. וזהו שאנו אומרים זמן כפרה לכל תולדותם, היינו המצוות ומעש"ט שיהיו נקראים תולדות כנ"ל

12. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף מב עמוד א

ויאמר רבי אחא בר חנינא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן: כל המברך על החדש בזמנו - כאילו מקבל פני שכינה, תנא דבי רבי ישמעאל: אילמלא (לא) זכו ישראל אלא להקביל פני אביהן שבשמים כל חדש וחדש - דיים. אמר אביי: הלכך נימרינהו מעומד (לכן נגיד אותנו - את ברכת הלבנה בעמידה) ... אמר רב יהודה: ברוך [וכו'] אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמים לעשות רצון קונם פועלי אמת שפעולתן אמת וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהן עתידין להתחדש כמותה ולפאר ליוצרים על שם כבוד מלכותו ברוך אתה ה' מחדש חדשים.

² ספר על התורה והמועדים של רבי שמואל בורנשטיין מסוכטשוב (נפטר בתרפ"ו, 1926). האדמו"ר השני בחסידות סוכטשוב.